

# HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

Mål nr

meddelad i Stockholm den 9 juni 2005

T 72-04

## KLAGANDE OCH MOTPART

PL, c/o advokaten PON

Ombud, tillika biträde enligt rättshjälpslagen: advokaten PON,

Ombud: advokaten EN

## KLAGANDE OCH MOTPART

Staten genom Justitiekanslern,

Box 2308, 103 17 STOCKHOLM

## SAKEN

Skadestånd

## ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätt, avd. 13, dom den 3 december 2003 i mål T 4136-02

\_\_\_\_\_

## DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom på det sättet att det belopp som staten förpliktas att betala till PL bestäms till åttahundratusen (800.000) kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 29 april 1999 till dess betalning sker.

För det biträde PON lämnat PL i Högsta domstolen fastställs ersättning enligt rättshjälpslagen till trettiotusen (30.000) kr, avseende arbete. Av ersättningen utgör 6.000 kr mervärdesskatt.

Vardera parten skall stå sin rättegångskostnad i Högsta domstolen.

## YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

PL har framställt samma yrkanden som i hovrätten såväl i sak som i fråga om kostnader.

Staten har yrkat att Högsta domstolen skall ogilla käromålet och förplikta PL att ersätta staten dess rättegångskostnader vid tingsrätten och i hovrätten.

Parterna har bestritt varandras ändringsyrkanden.

Parterna har fordrat ersättning för kostnader i Högsta domstolen.

## DOMSKÄL

*Bakgrund*

PLs skadeståndstalan mot staten har sin bakgrund i en brottmålsprocess. Startpunkten för honom blev när han ett par dagar före jul 1991 fick en kallelse från polisen. Av kallelsen framgick bl.a. att han skulle komma att delges misstanke om brott i samband med förhör, som kom att hållas den 29 januari 1992. Vid förhöret delgavs PL misstanke om grovt bedrägeri, grovt bokföringsbrott och grovt svindleri. Förundersökningen färdigställdes den 29 mars 1993. Åtal väcktes mot PL den 16 juni 1995. En huvudförhandling som var utsatt till slutet av mars 1996 ställdes in på PLs begäran, eftersom han vid den tidpunkten arbetade under sex månader i Uzbekistan. Ytterligare en huvudförhandling som planerats till augusti 1996 ställdes in. Denna gång var det åklagarmyndigheten som begärde uppskov med huvudförhandlingen. En åtalsjustering aviserades den 15 oktober 1997. Den kom till stånd i oktober året därpå. Huvudförhandling i tingsrätten hölls under fem dagar med början den 5 november 1998. Den resulterade i att åtalet mot PL ogillades i alla delar genom dom den 3 december 1998. Den frikännande domen överklagades inte av åklagarmyndigheten och vann därmed laga kraft den 28 december 1998.

*Frågan om fel eller försummelse i andra avseenden än att oskälig tidsutdräkt förekommit*

PLs skadeståndstalan mot staten för inkomstförluster m.m. grundas på påstående om att åklagarmyndigheten har gjort sig skyldig till fel eller försummelse vid myndighetsutövning genom att utan tillräckliga skäl delge honom misstanke om brott och väcka åtal mot honom samt underlåta att lägga ned åtalet trots att det efter kompletterande utredning inte fanns grund för åtalet.

Högsta domstolen finner i likhet med hovrätten att PL inte har visat att delgivning av misstanke om brott, väckande av åtal eller underlåtenhet att lägga ned åtal inneburit ersättningsgrundande fel eller försummelse vid myndighetsutövning.

*Frågan om prövning av anklagelserna skett inom ”skälig tid”*

PLs skadeståndstalan mot staten för inkomstförluster m.m. grundas även på påstående om att åklagarmyndigheten har underlåtit att medverka till att anklagelserna blev prövade inom ”skälig tid”. Han har hävdad att denna underlåtenhet är ersättningsgrundande enligt skadeståndslagen (1972:207) och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Avseende frågan om ideellt skadestånd har PL gjort gällande att företrädare för åklagarmyndigheten genom att underlåta en handläggning enligt gällande regler gjort sig skyldig till tjänstefel. Detta skulle berättiga honom till skadestånd enligt Europakonventionen och grunderna för skadeståndslagen. PL har därvid pekat på att det under den tid anklagelserna mot honom var föremål för prövning fanns bestämmelser i 1 kap. 3 § skadeståndslagen som innebar att lidande kunde ersättas om det hade orsakats genom brott mot den personliga integriteten. Efter lagändring den 1 januari 2002 finns en bestämmelse om kränkingsersättning i stället i 2 kap. 3 § samma lag. Enligt bestämmelsen skall den som allvarligt kränker annan genom integritetskränkande brott ersätta den skada som kränkningen innebär.

Enligt artikel 6.1 i Europakonventionen skall var och en vid prövning av en anklagelse mot honom för brott vara berättigad till en domstolsprövning inom skälig tid.

I PLs fall var tidsåtgången ungefär sju år räknad från den tidpunkt han fick kallelse till förhör hos polisen på grund av misstanke om brott till dess att tingsrättens friande dom vann laga kraft. Utredningen och handläggningen i brottmålet var förhållandevis komplicerad och omfattande samt därmed tidskrävande. Det fanns emellertid också perioder när hanteringen, utan att PL kan lastas för detta, präglades av inaktivitet, t.ex. förflöt drygt två år räknat från det att förundersökningen färdi gästills till dess åtal väcktes. Vidare dröjde det ungefär ett år innan en aviserad åtalsjustering genomfördes. En samlad bedömning ger vid handen att PLs rätt enligt Europakonventionen att få anklagelserna prövade i en rättegång inom skälig tid har kränkts. (Jfr Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, 2 uppl., s. 227 ff., Harris/O'Boyle/Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights*, 1995, s. 228 f. och NJA 2003 s. 414.)

*Europakonventionens krav på rättsmedel vid kränkningar av konventionen*

Enligt artikel 41 i Europakonventionen skall domstolen om den finner att ett brott mot konventionen ägt rum och nationell rätt endast medger gottgörelse till en del, tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse (satisfaction) om så anses nödvändigt. Med domstolen avses i artikeln endast den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen). Artikeln ställer således inte några krav på den nationella rätten och kan inte i sig läggas till grund för någon rätt till gottgörelse enligt nationell rätt.

I artikel 13 finns däremot en bestämmelse som avser de nationella regleringarna. Enligt artikeln skall var och en, vars i konventionen angivna fri- och rättigheter kränkts, ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen förövats av någon under utövning av offentlig myndighet. Denna bestämmelse har i Europadomstolens praxis haft stor aktualitet när det gäller överträdelser mot just föreskriften i artikel 6.1 om att domstolsprövningen skall äga rum inom skälig tid i fall då den enskilde har rätt till en sådan prövning. I dom den 26 oktober 2000 i målet Kudla mot Polen slog Europadomstolen fast, med viss ändring av tidigare praxis, att det såvitt avser alltför långa handläggningstider finns en särskild skyldighet enligt artikel 13 för en konventionsstat att tillhandahålla ett effektivt nationellt rättsmedel för att förebygga eller kompensera kränkningar av rätten till rättegång inom skälig tid enligt artikel 6.1. Artikel 13 innefattar emellertid endast en förpliktelse för staten att tillhandahålla rättsmedel och ger, även om artikeln liksom konventionen i övrigt utgör svensk lag, inte i sig medborgarna någon omedelbar rätt till gottgörelse (jfr NJA 2003 s. 217 och 2004 s. 662). Som bl.a. framgår av punkt 154 i den nyss nämnda domen i målet Kudla mot Polen kan ett nationellt rättsmedel utformas på olika sätt.

Av Europadomstolens praxis framgår sålunda att rättsmedlet, i de fall detta syftar till compensation, inte nödvändigtvis behöver resultera i en ekonomisk gottgörelse. Högsta domstolen fann också i rättsfallet NJA 2003 s. 414 att en kränkning av rätten till rättegång inom skälig tid kunde gottgöras i form av en lindrigare påföljd än den tilltalade annars skulle ha dömts till. Sådan gottgörelse kan emellertid inte komma ifråga när som i förevarande fall åtalet ogillats i alla delar.

*Det allmännas skadeståndsansvar enligt skadeståndslagen m.m.*

Frågan om PL är berättigad till skadestånd på grund av kränkningen av hans rätt till rättegång inom skälig tid skall i första hand prövas enligt bestämmelserna om det allmännas skadeståndsansvar i skadeståndslagen. Vid den prövningen skall bestämmelserna, i den utsträckning som Europakonventionen kan anses ge anledning till detta, tolkas fördragskonformt, vilket kan innebära att vissa i lagmotiv, praxis eller doktrin antagna begränsningar i tillämpningsområdet inte kommer att kunna upprätthållas (jfr NJA 2003 s. 217).

Enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen skall staten ersätta bl.a. ren förmögenhetsskada, som vållats genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten svarar. Klart är att förmögenhetsskador som orsakats av oacceptabla dröjsmål vid behandlingen av ett ärende kan vara ersättningsgilla enligt denna bestämmelse. Ett dröjsmål som är av det slaget att det innefattar en kränkning av Europakonventionens krav på prövning inom skälig tid får härvid anses vara ett sådant oacceptabelt dröjsmål som i och för sig kan vara ersättningsgrundande.

För att ersättning skall utgå krävs emellertid härutöver att dröjsmålet beror på fel eller försummelse vid myndighetsutövning. För att detta skall anses vara fallet krävs inte att dröjsmålet i sin helhet beror på viss tjänsteman, utan staten kan också bli ansvarig när detta uppkommit till följd av ett antal mindre förbiseenden hos flera tjänstemän. Detsamma måste anses gälla när summan av perioder av inaktivitet i handläggningen medför en oacceptabelt lång handläggningstid. Staten kan också bli ansvarig för en oacceptabelt lång handläggningstid när det inte går att direkt peka ut vem som har varit oaktsam i det enskilda fallet och utan att det behöver ha varit fråga om något kvalificerat vållande (jfr Bengtsson, Det

allmännas ansvar enligt skadeståndslagen, 2 uppl., s. 87-91 och Bengtsson-Strömbäck, Skadeståndslagen, 2002, s. 92 ff.). Det har visserligen förutsatts att staten skall kunna undgå skadeståndsansvar när det är fråga om dröjsmål som beror på otillräckliga resurser (prop. 1989/90:42 s. 16), men detta utrymme för skadeståndsfrihet har ansetts mycket begränsat (se Bengtsson, förstnämnda a. s. 89 f.).

I förevarande fall ger utredningen inte stöd för något annat än att dröjsmålet i allt väsentligt är att tillskriva förhållanden som främst sammanhänger med interna förhållanden inom åklagarmyndigheten. Det har från statens sida inte heller gjorts någon invändning som kan medföra att staten inte skulle vara ersättnings-skyldig i den mån det föreligger ett adekvat orsakssamband mellan dröjsmålet och den av PL påstådda skadan. Det skall i den delen anmärkas att de yrkanden om ersättning för förmögenhetsskada som PL framställt i första hand grundar sig på och är beräknade från den utgångspunkten att han varit föremål för utredning och åtal utan att det förelegat tillräckliga skäl för detta. Rätt till ersättning för förmögenhetsskada vid oskäligt dröjsmål föreligger däremot i princip helt oberoende av om brottsmisstankarna varit befogade eller inte. Eftersom ersättning för ekonomisk skada på grund av dröjsmål principiellt syftar till att den skadelidande skall försättas i samma situation som om det skadeståndsgrundande dröjsmålet inte hade inträffat, kan dock utfallet av den slutliga prövningen av brottsmisstankarna få betydelse för bedömningen av vilken skada som ett dröjsmål kan anses ha orsakat.

Det kan många gånger vara svårt för den drabbade att visa att en alltför utdragen handläggningstid har förorsakat en ekonomisk skada. En särskild svårighet är att, även om den kränktes ekonomi försämrats samtidigt som kränkningen pågått, så utesluter detta inte att skadan har varit en nödvändig följd redan av brottsmiss-



tanken som sådan och den tidsutdräkt vid behandlingen av denna som inte kan betraktas som oskäligen.

Det hade i förevarande fall skäligen kunnat krävas att tingsrättens dom i brottmålet skulle ha meddelats långt tidigare än vad som skedde. Varje period av inaktivitet under ett brottmålsförfarande kan dock inte betraktas som ett oskäligt dröjsmål. Att exakt fastställa längden av ett obefogat dröjsmål är därför förenat med svårigheter, men bedömningen i målet bör utgå från att det pågått under två år. Av detta följer att kränkningen av PLs rätt att få anklagelserna prövade inom skälig tid inte kan anses ha orsakat någon del av den skada som PL lidit under tiden före den 1 januari 1997. Frågan är då om – och i så fall i vad mån – han kan ersättas för den förmögenhetsskada som han fordrat ersättning för under tiden därefter.

Enligt PLs egna uppgifter – som inte har ifrågasatts och får godtas – var han arbetslös under hela den tid som han var misstänkt för brott, fränsett den tidigare nämnda sexmånadersperiod under år 1996 då han hade ett konsultarbete i Uzbekistan. Ett av PL åberopat registerutdrag visar att han var registrerad som arbetssökande hos Arbetsförmedlingen mellan den 28 december 1992 och den 1 mars 1999.

Av HSs och JWs vittnesmål får anses framgå att det i praktiken skulle ha varit otänkbart för PL att få en anställning inom sitt verksamhetsområde så länge han stod under åtal för så allvarliga brott som bl.a. grovt bedrägeri och svindleri. Det föreligger alltså ett orsakssammanhang mellan brottsmisstankarna och den inkomstförlust om vilken PL för talan i denna del. Avgörande för bedömningen av frågan om denne är berättigad till ersättning för inkomstförlusten på grund av att misstankarna inte prövats inom skälig tid är om skadan i enlighet med vad

Justitiekanslern gjort gällande hade realiserats redan före dröjsmålets uppkomst. Om svårigheterna varit desamma redan på grund av att PL över huvud taget varit misstänkt för brott i förening med hans ålder, förhållandena på arbetsmarknaden och det faktum att han redan före dröjsmålet hade varit borta från arbetsmarknaden under ca fem år finns det sålunda inte något adekvat orsakssammanhang mellan dröjsmålet och skadan.

Visserligen måste det antas att PL skulle ha haft svårigheter att få en anställning inom sitt verksamhetsområde också i det fallet att brottsmisstankarna hade prövats inom skälig tid, men det finns mot bakgrund av bl.a. vad JW berättat i hovrätten inte underlag för annan bedömning än att skadan fortlöpande ökade under den tid som förflöt till dess att misstankarna slutligt prövades. Som hovrätten funnit kan bedömningen alltså inte ske med den utgångspunkten att redan den tid som hade varit skälig för prövning av brottsmisstankarna skulle ha medfört att PL saknat varje möjlighet att få en anställning inom det yrkesområde där han hade varit verksam. Eftersom skadan i detta hänseende således inte var fullt realiserad före dröjsmålet får PL anses ha styrkt ett orsakssamband som medför att han är berättigad till ersättning för inkomstförlust. På samma sätt som gäller vid konkurrerande skadeorsaker (se t.ex. Karlgren, Skadeståndsrätt, 5 uppl. s. 42 f. och Hellner-Johansson, Skadeståndsrätt, 6 uppl. s. 217 ff.) bör ersättningen dock jämkas på grund av att skadan är att tillskriva även omständigheter för vilka staten inte har att svara.

PL skall alltså tillerkännas ersättning för inkomstförlust. Han får därvid anses berättigad till ersättning för den tvåårstid dröjsmålet skall anses ha pågått och under den övergångstid därefter som skäligen kan antas ha erfordrats innan han borde ha haft möjlighet att återgå till normalt arbetsliv. Sistnämnda övergångstid bör uppskattas till ett år. Ersättningen bör beräknas utifrån den av staten vitsordade månadslönen om 35.000 kr med en femprocentig uppräknings och med

den utgångspunkten att hälften av inkomstförlusten är att tillskriva det skadeståndsgrundande dröjsmålet. Med dessa utgångspunkter och med viss avrundning får PL anses vara berättigad till ersättning med 700.000 kr för inkomstförlust. Någon rätt för honom till ersättning härutöver kan inte anses ha visats.

I sammanhanget förtjänar framhållas att Europadomstolen i vissa avgöranden tillerkänt den skadelidande ekonomisk gottgörelse för ”loss of opportunities” vid ett konventionskränkande dröjsmål. En sådan ersättning får utifrån svensk terminologi anses åtminstone huvudsakligen utgöra en särskild form av ersättning för ren förmögenhetsskada. I förevarande mål aktualiseras inte frågan om ersättning på sådan grund redan med hänsyn till att PL enligt det föregående ansetts berättigad till ersättning för inkomstförlust med tillämpning av 3 kap. 2 § skadeståndslagen.

#### *Ersättning för ideell skada*

Ersättning för ideell skada utan samband med person- eller sakskada kan utgå med stöd av 2 kap. 3 § skadeståndslagen respektive 1 kap. 3 § skadeståndslagen i dess lydelse före den 1 januari 2002 endast när den skadelidande har utsatts för brott mot sin person, frihet, frid eller ära. Tjänstefel kan i och för sig under vissa begränsade omständigheter anses utgöra sådant brott, om det framstår som en allvarlig kränkning av en viss person (jfr Bengtsson-Strömbäck, a.a., s. 59 och 101). Någon sådan kränkning som kan knytas till ett brott har emellertid inte visats i förevarande fall. Någon ersättning för ideell skada kan alltså inte omedelbart grundas på skadeståndslagen.

Vid kränkningar av rätten till prövning inom skälig tid i artikel 6.1 i Europakonventionen dömer Europadomstolen med stöd av artikel 41 normalt ut ersättning för renodlad ideell skada ("non-pecuniary damage"). I sin dom den 10 november 2004 i målet Zullo mot Italien har Europadomstolen angett vilka kriterier den tillämpar när den bestämmer i vad mån ideell ersättning skall utgå till den som utsatts för en konventionskränkning bestående i en oskäligt lång handläggningstid. Enligt domen utgår sådan ersättning med 1.000 – 1.500 EURO per år som handläggningen – inte dröjsmålet – varat. Utgången i det nationella målet saknar i sammanhanget betydelse. Det sammanlagda beloppet ökas med 2.000 EURO om målet rört någon för den enskilde särskilt betydelsefull fråga. Ersättningen minskas i vissa fall, bl.a. om flera domstolar handlagt målet eller om den drabbade genom sitt handlande förorsakat delar av tidsutdräkten (se para. 26).

Som tidigare berörts har Sverige enligt artikel 13 i Europakonventionen en förpliktelse att tillhandahålla ett effektivt nationellt rättsmedel för att förebygga eller kompensera kränkningar av rätten till rättegång inom skälig tid. Det kan visserligen hävdas att den förpliktelsen i ett fall som det förevarande tillgodoses genom möjligheten att erhålla ersättning för inkomstförlust till följd av kränkningen. Det måste emellertid beaktas att det kan uppkomma fall där det inte finns grund för att tillerkänna den skadelidande sådan ersättning och det inte heller enligt svensk rätt finns något annat rättsmedel. Om den skadelidande i ett fall av det slaget ställs utan rättsmedel kan detta innebära ett konventionsbrott.

Traditionellt har svensk rätt intagit en restriktiv attityd till möjligheten att utdöma ett rent ideellt skadestånd på grund av gärningar som innefattat en kränkning av någon annans rättigheter eller intressen. Det har brukat anses att detta fordrar särskilt lagstöd. Denna princip återgår dock inte i sig på någon uttrycklig lagregel (jfr Hellner-Johansson, a.a., s. 371 ff. och 472).

När det gäller kränkningar av rätten enligt artikel 6.1 till prövning inom skälig tid får, mot bakgrund av den praxis som Europadomstolen etablerat genom domen i målet Kudla mot Polen och den skyldighet att vid påföljdsbestämningen beakta denna typ av kränkningar som kommit till uttryck i NJA 2003 s. 414, övervägande skäl anses tala för att ideellt skadestånd skall kunna dömas ut även av svensk domstol. Det måste betraktas som en naturlig utgångspunkt att vid prövningen av anspråk på sådant skadestånd ta hänsyn till Europadomstolens praxis, låt vara att det inte finns någon på konventionen grundad skyldighet att exakt följa denna. Med denna utgångspunkt bör ersättning för ideell skada tillerkännas PL, trots att han även erhåller ersättning för inkomstförlust.

I förevarande fall saknas anledning att frånga domstolarnas bedömning att PL bör ha ersättning för ideell skada med 100.000 kr.

#### *Rättegångskostnader*

Utgången i Högsta domstolen innebär att PL tillerkänns skadestånd med mindre belopp än hovrätten dömt ut. Ungefär lika stor del av rättegångskostnaderna i målet kan antas ha hänfört sig till frågan om staten kunnat åläggas skadeståndsskyldighet på den grunden att brottmålets handläggningstid varit oskäligt utdragen som till frågan om ett eventuellt skadestånds storlek. Mot denna

bakgrund bör vardera parten stå sina kostnader i samtliga instanser.

---

---

---

I avgörandet har deltagit: justitieråden Munck, Victor, Dahllöf (referent),  
Ella Nyström och Virdesten  
Föredragande revisionssekreterare: Backelin